

DE TOEKOMST VAN ONS RELIGIEUZE VERLEDEN

Lezing van mgr.dr.J.A.O.L.Vercammen ter gelegenheid van de presentatie van het boek Beeldenstormers en Bruggenbouwers in de Dom op 11 september 2008.

Voor een verleden kies je niet, je wordt ermee geboren. Zo'n verleden is vaak een mengelmoes van gebeurtenissen om trots op te zijn en van minder fraaie geschiedenissen. Met ons gemeenschappelijk religieus verleden is dat niet anders. Het is een mengeling van liefde en idealisme, maar ook van opportunisme en strategisch pragmatisme, van angst en hang naar zekerheid en geborgenheid, maar ook van eerlijk intellectueel zoeken en verlangen naar authenticiteit.

Dit verleden vraagt om door ons geaccepteerd te worden. Dat is meer dan er kennis van te nemen om er dan vervolgens niets meer mee te doen. Acceptatie van je verleden gebeurt in een hermeneutisch proces waarin je de schaduwkanten ervan leert te benoemen, naast de positieve ontwikkelingen die je erin terugvindt. Daardoor wordt het mogelijk aan dit verleden verder te bouwen en er een toekomstperspectief voor te ontwikkelen. In dit proces vind je zelf ook je eigen plaats in een geschiedenis van mensen waarin je bent opgenomen.

In de religiecanon wordt ons ons verleden als Nederlandse kerk en christenen aangereikt. De canon is een uitnodiging om onze plaats in deze geschiedenis in te nemen en er deel van te gaan uitmaken. Alleen op die wijze kunnen we haar een toekomst geven.

crisis

Nu bevindt zich, volgens Eginhard Meijering (aan het eind van zijn gedetailleerd relaas over 'het Nederlands Christendom in de twintigste eeuw'), het christendom in Nederland zich in een uiterst moeilijke situatie. Factoren van zowel binnen als buiten de kerken zijn daar volgens hem verantwoordelijk voor. Christenen vormen ondertussen niet alleen een minderheid, voor een meerderheid van onze land- en cultuurgenoten lijkt het definitieve einde ervan alleen nog maar een kwestie van tijd. Kerken zijn (te) veel met zichzelf bezig en het slinkende ledental maakt deze concentratie op zichzelf - en op wat dan de eigen identiteit heet te zijn - alleen nog maar groter. Daarbij komt een bepaalde afkeer die zo kenmerkend is voor onze cultuur, voor alles wat zich als absolute waarheid aandient en daarmee samenhangend een vermijden van vaste bindingen. Het vertrouwen in instituten en systemen is tot een absoluut dieptepunt gedaald terwijl men tegelijkertijd zowel klaagt over het gebrek aan perspectief als aan authentieke voorgangers die dat perspectief zouden kunnen wijzen. De meeste mensen vinden naar eigen zeggen voor hun echte vragen onvoldoende respons in de kerken. Men houdt de kerk daarom voor gezien, maar zoekt met des te meer interesse naar 'spiritualiteit' voor zijn leven. Men houdt het echter over het algemeen bij het eigen kleine wereldje waaraan men genoeg lijkt te hebben.

De hectiek van een druk bestaan, waarop ook de 'vrije tijd' geen uitzondering vormt, is vermoedelijk ook een alibi om aan de echte vragen niet toe te moeten komen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat een bepaalde angst voor de zinloosheid van het bestaan te bespeuren valt.

Loopt de geschiedenis van de christenen uit op een mislukking?

De verbanning van het religieuze.

Hoe het zover kwam, leren we in onze cultuurgeschiedenis van de laatste vijfhonderd jaar. Het grote verschil is dat 500 jaar geleden de hele werkelijkheid met religieuze betekenissen was beladen waardoor de ongrijpbaarheid van fenomenen leefbaar werd. De hele samenleving deelde deze religieuze interpretatie en bood als dusdanig veel geborgenheid. Het christelijk geloof zelf stond garant voor de noodzakelijke orde en samenhang. Beschaving en christelijk geloof waren synoniem.

De wetenschappelijke ontwikkeling met zijn streven naar beheersing heeft ervoor gezorgd dat de religieuze interpretatie aan betekenis verloor. De opkomst van het humanisme maakte alternatieve sociale verbanden mogelijk. Democratische samenlevingsvormen boden ruimte aan een bepaalde pluriformiteit waarbij tolerantie en participatie de sleutels voor goede verstandhouding en sociale cohesie werden. De (christelijke) religie wordt daarbij meer en meer uit het publieke domein naar de privé sfeer verbannen en geloof iets voor 'achter ieders voordeur'. Sommigen waarderen deze ontwikkeling uitermate positief en zijn maar wat blij dat men niet voortdurend rekening dient te houden met wat men als 'religieuze stoorzenders' is gaan beschouwen. Anderen zien echter de negatieve kant van deze ontwikkeling en het feit dat daar waar de religieuze zijde van het menselijk bestaan wordt genegeerd of ingeperkt tot een privé aangelegenheid, de samenleving aan 'menswaardigheid' inboet.

Het 'opsluiten van het religieuze' is geen op zichzelf staand fenomeen, het gaat hand in hand met een alles overheersende instrumentalisering. De problematiek in de zorg die zich geheel in een technische benadering lijkt klem te rijden, biedt hiervan een pijnlijke illustratie. Geen wonder dat een latent ongenoegen zich van onze samenleving meester maakt. "Waar is onze trots over alles wat we bereikt hebben?", vraagt premeier Balkenende zich daarbij af. Dat we een en ander bereikt hebben om blij mee te zijn, is ontegensprekelijk waar, maar dat neemt daarom het ongenoegen nog niet weg. Mensen blijven zitten met het onbestemde gevoel 'iets' te missen of niet volledig 'tot hun recht te komen'. Een bepaalde vervreemding valt duidelijk vast te stellen.

Het gaat om het avontuur.

Het christendom heeft zelf aan deze ontwikkeling meegewerkt. Het heeft zich - geheel in de logica van het streven naar beheersbaarheid - namelijk laten versmallen tot een systeem van waarden en normen en tot een programma voor sociale en morele hervorming. Het ging erom het morele gehalte van leven en samenleven veilig te stellen. Op zich is daarmee natuurlijk niets aan de hand, maar het gevaar zit in de identificatie met een bepaald moreel ideaal. Daarbij dreigt immers de verbinding met de bron van de christelijke religie, namelijk de relatie met de Eeuwige - verloren te gaan. Waarden en normen zijn altijd beperkt, cultureel bepaald, tijdgebonden en dus aan ontwikkeling onderhevig. In een democratische samenleving moet over waarden en normen bovendien onderhandeld worden waarbij compromissen onvermijdelijk zijn. Een kerk die zich identificeert met een dergelijk historisch ideaal verliest haar kritische distantie in naam van het evangelie. Ze verwordt tot een clan van ideologisch gelijkgezinden. In een dergelijke kerk gaat een bepaald cultuurtje heersen – van rechtse, dan wel van linkse snit – dat aan ingewijden de nodige rust verschaft maar naar buiten toe nog nauwelijks aantrekkingskracht kan hebben. Ik zei het al: voor een systeem loopt men niet warm

Er is niks mis met het feit dat christenen zich om waarden en normen bekommeren. De kerkgeschiedenis maakt duidelijk hoezeer zij daarmee hebben bijgedragen tot de ontwikkeling van de beschaving. Wie echter het christen-zijn uitsluitend opvat als een leer voor een ethisch hoogstaand leven, mist de aansluiting met het avontuur dat het christelijk geloof óók is: namelijk het avontuur van de incarnatie. Dat is het avontuur van God die met mensen optrekt en onder mensen woont, die naar mensen zoekt en die daarom de gestalte van een mens aanneemt, die 'verbondenheid' zoekt en tot 'gemeenschap' roept en op die wijze mensen de eer geeft die hen toekomt! Ervaren mensen-van-na-de-secularisatie een heimwee naar deze gemeenschap? Mag dat heimwee gezien worden als een teken dat aan de oorsprong van ons bestaan een Liefde ligt die alles en allen te boven gaat? Het is precies die liefde die in de persoon van de even uitdagende als 'onuitstaanbare' Jezus van Nazareth aan het licht komt. Misschien kunnen mensen-van-na-de-secularisatie wel warm lopen voor dit soort van avontuur dat het hart vleugels geeft.

De mystiek van ons verleden.

Als we teruggaan naar de mystiek die aan de basis van ons verleden ligt, komen we trouwens bij datzelfde avontuur terecht. "Tout commence en mystique et finit par politique", zeg ik de franse schrijver, christen en socialist Charles Péguy (1873-1914 na. Trouw aan een traditie spreekt voor hem uit het feit dat men –voorbij aan de praktische gestalte die ze uiteindelijk aannam - teruggaat naar de ziel ervan, naar de 'spirituele drive' die ze mogelijk maakte.

In de religiecanon wordt daarop meermaals ingezoomd. We lezen er hoe het onze mede-christenen uit ons verleden op hun beste momenten te doen was om Gods' zorg voor mensen en dus om de menswaardigheid van mens en wereld.

De middeleeuwse monniken die vanuit hun abdijen ontwikkeling en cultuur brachten; de humanisten die geen ander doel hadden dan mensen uit de vervreemding van oneigenlijke afhankelijkheden te verlossen; al degenen die eerlijk opkwamen voor authenticiteit in de geloofsbeleving : het waren allemaal geen heiligen, maar ze geloofden wel in het avontuur dat God met mensen onderneemt en dat hen tot hun recht doet komen.

Wie wil verder bouwen aan ons religieus verleden zal dus terug moeten naar de mystiek die er de motor van is. De aansluiting bij die mystiek maakt het mogelijk de ideologische strijd te doorbreken die kerken nu (soms) in de greep houdt en die elk positief toekomstperspectief onmogelijk maakt.

Inderdaad, soms lijkt het erop of er woedt in kerken intern en ook tussen de kerken een soort van 'Kultukampf', een geestelijke burgeroorlog over normen en waarden. Daardoor missen de kerken de aansluiting bij het huidige tijdsgevoel met zijn groot heimwee naar het spirituele avontuur. Als kerken erin slagen 'de mystiek van het verleden' opnieuw te ontdekken, zal hen dat in staat stellen ook nu aanspreekbaar te zijn voor het verlangen van mensen.

Het veronderstelt het relativeren van wat men aan 'systeempjes' heeft ontwikkeld omdat ze – ondanks de functie die ze zeker gehad hebben - geenszins breedte en lengte, hoogte en diepte van de liefde die in Jezus is – om Paulus te citeren - in haar volle intensiteit kunnen weerspiegelen.

De existentiële nood van mensen moet weer centraal komen te staan in de kerk. Zijn de kerken bereid zich daartoe te bekeren? Zijn de kerken van nu bereid de woestijn in te gaan om – zoals destijds met Mozes het geval was - er vanuit een of ander Brandend Braambos toegesproken te worden omtrent de existentiële noden van

mensen van nu waarvan de Eeuwige alvast wakker ligt? Het is dit soort bekering dat mensen van kerken ook verwachten. Post-confessioneel als ze zijn, hebben ze steeds minder boodschap aan kerkelijke cultuurtjes maar des te meer honger naar verbondenheid.

verbondenheid

Het spirituele heimwee verraadt een grote vraag naar meer verbondenheid. Eenzaamheid en vervreemding werken immers gevoelens van zinloosheid in de hand en brengen mensen tot verwarring. Er is de vervreemding van individuen van het eigen hart en zelfs van het eigen lichaam. Er is de vervreemding van mensen en bevolkingsgroepen van elkaar. Er is de vervreemding in intieme relaties waar partners aan elkaars hoge verwachtingen dreigen ten onder te gaan. Er is de vervreemding van de natuur die we gepresenteerd krijgen in de milieuproblematiek. Er is de vervreemding van onze religieuze wortels, het zo menselijke 'heimwee naar het transcendente'. Er schort iets aan onze kijk op de mens. Het verband waarin mensen thuishoren is vervaagd of zelfs zoek geraakt. Daardoor wordt verbondenheid problematisch. De onvrede komt niet uit de lucht gevallen.

Dit is het punt waarop christenen *nu* worden aangesproken. Vanuit de mystiek van hun God-verbonden leven zijn christenen in staat verbanden te leggen die mensen verlossen uit hun eenzaamheid. Het evangelie biedt een belangrijke en noodzakelijke bijdrage tot de antropologie want daarin staat 'verbondenheid' centraal. "Opdat zij alleen één mogen zijn, zoals Gij, Vader één zijt met mij en ik met u – dat zij ook één zijn met ons, opdat de wereld gelove dat gij mij gezonden hebt. (...) opdat ze mogen zijn 'voltooid tot één', opdat de wereld erkenne dat gij mij hebt gezonden, en hen hebt liefgehad, zoals gij mij hebt lief gehad." (Jo. 17, 21-23 passim, *De Naardense Bijbel*)

Een evangelische antropologie legt die 'verbondenheid' in drie wezenlijke aspecten uiteen: (1) mensen zijn aan elkaar toevertrouwd en dus bestemd tot gemeenschap met elkaar, (2) daarin moet elk zijn of haar inbreng hebben en dus volwaardig kunnen participeren, (3) die gemeenschap staat open op de Eeuwige die er de aanstichter van is en die mensen uitnodigt ervan te genieten.

Het is dus een antropologie die het opneemt voor de contemplatieve kant van het bestaan. Mensen zijn geschapen om met elkaar en van elkaar en met God en van God en van de schepping 'te genieten'. Dat is de kern van de 'verbondenheid' die het evangelie voor ogen staat en waarvan de christenen op hun beste 'mystieke momenten' weet mogen hebben. Het is aan de kerken om die verbondenheid te initiëren en daarmee elke twijfel aan de zinvolheid van het bestaan weg te nemen. Die antropologie brengt kerken ertoe anders om te gaan met de vraag naar waarheid en schept daarom kansen voor een interreligieuze dialoog die bijdraagt tot een wereldwijde verbondenheid. Naar binnen toe schept diezelfde antropologie meer ruimte voor een veelkleurig christendom waarin de bijdrage vanuit heel verschillende culturele hoek van harte worden verwelkomd. Ze maakt kerken ook tot partners van allen die zich inzetten voor mensenrechten en vrede. Ze nodigt gezagsdragers van binnen en buiten de kerken uit tot een wijze van leiding geven waarin het luisteren de hoofdtoon vormt, naar de armen en naar 'slachtoffers' het eerst. Het is een antropologie die opkomt voor een vanzelfsprekende ruimte voor religieuze uitingsvormen waarin deze verbondenheid wordt gevierd.

Terug dus naar de mystiek, want daar is deze antropologie te ontdekken en vooral te ervaren. In het avontuur van de mystiek ligt voor mij de toekomst van ons religieus

verleden. In dat avontuur waait ons trouwens ook de Geest tegemoet, die heilige wind die echt voor beweging zorgt. Een verleden krijg je, tot een toekomst kan je je laten verleiden!

© Dr. Joris Vercammen.